

Eski Mezopotamya Hukûku'nda Meslekî Suçlara Verilen Cezalar

Yusuf KILIÇ*

Fatih ERDEM*

ÖZET

Tarımsal faaliyetlerin başlaması ve buna bağlı olarak insanın üretim aşamasına geçmesi insanlık tarihinin önemli dönüm noktasıdır. Bu gelişim süreci beraberinde zorunlu bir şekilde yerleşik hayat düzenini getirmiştir. Köy niteliğinde başlayan yerleşik hayat zamanla nüfusun artması, toplumun gereksinimlerinin çeşitlenmesi ve korunma kaygısıyla nizam ve müesseslere ihtiyaç duymuş, bunların oluşmasıyla kent ve kent devleti kavramları ortaya çıkmıştır. Böylece toplu halde yaşama yani birlik olma süreci başlamış, bu da aidiyet ve güven duygusunu temin etmiş, toplumsal iş birliği ile zorlukların aşılmasını sağlamıştır. Ayrıca insanlar geçimlerini sağlamak ve daha rahat bir yaşama erişebilmek için aralarında iş bölümü yapmışlardır. Söz konusu iş bölümü ile insanlar kentlerde; el becerileriyle alet üreterek zanaatçı, çeşitli ürünlerin alım-satımını yaparak tüccar, maden filizlerini keşfedip işleyerek maden ustası, şifalı bitkilerle hastaları tedavi ederek hekim, kentin güvenliğini sağlayarak asker vs. meslek alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Nitekim birbiriyle ilintili olarak devam eden bu yaşam biçimi aynı zamanda bireye ve topluma kent yönetimine karşı sorumluluklar yüklemiş ve onların davranışlarını belirli kurallarla sınırlandırmıştır. Söz konusu kuralların tüm toplumlarda ilk başlarda örfi bir mahiyette oldukları şüphesizdir. Ancak bunlar ilk defa Sümerler tarafından yazılı hale getirilerek kanun formuna sokulmuşlardır. Daha sonra ise diğer Mezopotamya toplumları tarafından geliştirilmişlerdir. Eski Mezopotamya hukukunun genel çerçevesini oluşturan bu kanunlar da çeşitli meslekler ve bu meslekleri icra eden insanların işledikleri suçlara karşılık verilen cezalar bu çalışmanın

* Doç.Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

*Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

АКАДЕМИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ И МЫСЛЬ

esasını oluşturmaktadır. Hukuk metinlerinden varlığını tespit ettiğimiz başlıca meslek grupları şunlardır: Devlet memuru, bahçıvan, çoban, mevsimlik işçi, depo görevlisi (emanetçi), sağlık görevlileri, berber, rahibelik, biracı kadınlar sütannelik, mimar-usta ve tüccar.

Anahtar kelimeler: *Eski Mezopotamya, Hukuk, Meslek, Suç ve Ceza.*

Punishments Given Against Vocational Crimes in Ancient Mesopotamian Law System

ABSTRACT

The most important point in human history was the commence of agricultural activities and the starting of production stage related to this. These developmental stages brought along the permanent settlement system in a necessary way. The settled life which began in villages developed as a result of the increase in population, various social needs and protection considerations necessitated public rules and institutions which in turn yielded certain terms such as city and city states. Thus, living in a social body, that is, living in unity started and this provided the sense of belonging and confidence giving the opportunity to overcome the challenges through collaboration. Additionally, people made division of labor among themselves to earn a living and to lead a better life. Thanks to this division of labor, people in cities started to work as craftsmen by producing tools in hand, as tradesmen by trading various goods, as mine artisan by discovering and processing the mineral ores, as physician by curing people using herbs and as soldier by keeping the security of the cities etc. This lifestyle which was in fact related with each other gave individuals and society responsibilities for city government and this limited their behaviors with certain rules. Such rules, undoubtedly, were initially customary in all societies. However, they were legislated by the Sümerians first by turning them into written form. Then, they were developed and extended by other Mesopotamian societies. These codes of law which formed the general framework of ancient Mesopotamian law system, and punishments given for crimes committed against different vocations and against people doing these professions form the basis of this study. Occupational groups which we could find from the texts of law are mainly: state official, gardener, shepherd, seasonal worker, warehouse worker (depository worker), health

worker, barber, nun hood, brewer women, milk-mothers, architect-construction foreman and tradesman.

Key words: *Ancient Mesopotamia, Law, Vocation, Crime and Punishment.*

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insan tarih boyunca doğası gereği başkalarıyla bir arada yaşamaya ihtiyaç duymuştur. Toplu halde yaşama yani birlik olma veya aidiyeti sağlama güven duygusunu temin ettiği gibi, toplumsal iş birliği ile zorlukların aşılmasını ve daha iyi bir hayat sürme gayesini de taşımaktadır. Nitekim insanlar bir arada yaşayarak ve yardımlaşarak birey olarak üstesinden gelemedikleri pek çok sorunu elbirliğiyle ve kolaylıkla çözebilmişlerdir. Ayrıca geçimlerini sağlamak ve daha rahat bir yaşama erişebilmek için aralarında iş bölümü yapmışlardır. İş bölümü yapmak başlangıçta aynı amaç doğrultusunda ve en temel farklılık olan cinsiyete göre “gıda temini” içindir. Zira erkekler avcı, kadınlar ise toplayıcı olarak besin maddelerini temin etmek maksadıyla devamlı hareket halinde olmuşlardır.

Bununla birlikte “avcı ve toplayıcı” hayat tarzı modern araştırmacılar tarafından “Neolitik” (M.Ö. 10-5 bin) olarak adlandırılan döneme kadar süregelmiştir. Ancak Neolitik Dönemde toplum hayatının en radikal değişimlerinden birisi meydana gelmiştir. Bu değişime zemin hazırlayan gelişme bitkilerle haşır neşir olan insanların bunların tohumlarını kullanarak ihtiyaç duydukları besinleri kendilerinin yetiştirebileceklerini fark etmeleridir. Köklü değişim ise bunun hemen ardından gelmiştir. İnsanlar ürünlerini yetiştirdikleri arazilerin kıyısına barınaklarını inşa ederek yerleşik yaşama geçmişlerdir. Ekili arazilerin etrafında teşekkül eden bu yerleşimlerin büyümesiyle yerleşik yaşamın en küçük birimi olan köyler ortaya çıkmıştır.

Zamanla bazı köyler büyüyerek veya farklı sebeplerden kendi aralarında birleşerek başka bir kimliğe bürünmüşler ve kent haline gelmişlerdir. Ancak yeni inkişaf eden kent

hayatı sahip oldukları dinamiklerden dolayı köy hayatından muazzam bir şekilde ayrılmaktadır. Açıkçası kent sistemi daha karmaşık bir sosyal ve siyasi yapıya sahip olup, oluşan yeni hayat düzenine paralel olarak ihtiyaçları artırmıştır. Böylece yeni meslekler ortaya çıkmıştır. Zira insanlar kentlerde; el becerileriyle alet üreterek zanaatçı, çeşitli ürünlerin alım-satımını yaparak tüccar, maden filizlerini keşfedip işleyerek maden ustası, şifalı bitkilerle hastaları tedavi ederek hekim, kentin güvenliğini sağlayarak asker vs. meslek alanlarında çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca birbirleriyle ilintili olarak devam eden bu yaşam biçimi bireye ve topluma kent yönetimine karşı sorumluluklar yüklemiş ve onların davranışlarını belirli kurallarla sınırlandırmıştır. Tecrübe edilerek ortaya çıkmış ve bir arada yaşayan insanların tamamı tarafından kabul görmüş olan bu kurallar aynı zamanda toplumsal ahengin devamını sağlayan bir takım yaptırımlardan oluşmuştur.

Söz konusu kuralların tüm toplumlarda ilk başlarda örfi bir mahiyette oldukları şüphesizdir. Ancak Sümerlerin M.Ö. 3200’lerde yazıyı icat etmelerinden kısa zaman sonra ilk defa Sümer toplumunda yazılı hale getirilmişlerdir. Böylece Sümerler tarafından ilk yazılı yasa metin örnekleri oluşturulmuştur. Sümerlerle başlayan bu gelenek tarihi süreç içinde diğer toplumlar tarafından da benimsenmiş ve günümüz yazılı hukuk hazırlama metodunun temeli atılmıştır¹. Ancak eskiçağ hukuk metinlerinde modern hukukta olduğu gibi medeni hukuk, ceza hukuku, iş hukuku, idare hukuku şeklinde sınıflandırılmış bir yapı yoktur. Dahası toplumsal ihtiyaca göre belirlenmiş olan kurallar son derece karmaşık bir şekilde birbiri ardına sıralanarak oluşturulmuştur. Bu sebeple metinleri inceleyen araştırmacılar detayına incekleri konunun esasına göre bu maddeleri tasnif etmek zorunda kalmaktadırlar². Buradan yola çıkarak çalışmamızın esasını Mezopotamya’daki Sümer, Asur, Babil toplumlarına ait hukuk metinlerinde yer alan mesleki suçlara verilen cezalara yönelik yaptırımlar oluşturmaktadır. Söz konusu toplumların hukuk metinlerinde devlet görevlilerinin suiistimallerine karşılık verilen cezalar ile diğer meslek gruplarına ilişkin olanların temelde birbirinden ayrıldığı gözlemlenmektedir. Bu ayrım modern hukukun muhtevası ve yapısıyla mukayese edildiğinde ilk kısım idare hukuku konularıyla paralellik gösterirken, diğeri ise iş hukukuyla benzerlik göstermektedir. Ancak eskiçağ hukukunun muhteva ve mahiyet

¹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Bursa 2006, s.42-43.

² Marc Van De Mieroop, *Babil Kralı Hammurabi*, İstanbul 2014, s.98.

bakımından modern hukuktaki kavram ve yaptırımları büsbütün karşıladığını söylemek de mümkün değildir. Zira söz konusu hukuk metinlerinde eskiçağ toplumlarında sınıf farklılıklarından kaynaklanan bir hukuk zafiyeti vardır.

Bu noktada ilk yazılı hukuk metni Sümer Kralı Urukagina tarafından oluşturulmuştur. Urukagina M.Ö. 2375 yılında Lagaş sitesindeki Ur-Nanşe sülalesini yıkarak iktidara gelmiştir. İktidarında devlet adına çalışan görevlilerin sorumluluklarını yerine getirmediğini dahası yetkilerini kötüye kullandıklarını görmüştür³. Bu durum toplumun geneline yansiyarak sosyal düzenin derin yaralar almasına sebep olmuştur. Kral söz konusu durumu ortadan kaldırmak, hak ve adaleti tesis etmek için bir reform metni hazırlamıştır⁴. Metnin içeriğine baktığımızda devlet adına çalışıp görevlerini tam olarak yerine getirmeyen çoban, ambar memuru, vergi memuru ve kralın hayvanlarını satarak kendine kâr sağlayan bir memurun görevinden uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca halka zulüm eden zorba memurlar, halkı sömüren rahipler ve kendinden küçük mevkide olan memurları ezen idarecilerin suiistimallerinin engellendiği görülmektedir⁵.

Kral Urukagina'nın hazırlamış olduğu metin bir yasa koleksiyonundan ziyade reform niteliğinde olduğu için suçun türüne göre cezai müeyyidenin tespiti son derece zordur. Açıkçası metnin asıl amacı çerçevesi yaptırımlarla belirlenmiş bir yasa oluşturmaktan çok toplumsal düzenin aksamasına sebep olan sorunları ortadan kaldırmak ve böylece düzenin ivedilikle yeniden sağlanmasına yönelik önlemler almaktır⁶.

Mezopotamya'daki Sümer toplumunda yasa niteliğindeki ilk hukuk metni ise Ur Hanedanı kralı Ur-Nammu (M.Ö. 2111-2094) tarafından ortaya konulmuştur⁷. Fakat toplum düzeninin sağlanması için önemli cezai müeyyideler içeren bu yasa metninde mesleki suçlara karşılık verilen cezalarla ilgili herhangi bir hükme rastlanmamaktadır.

Diğer taraftan Mezopotamya toplumlarında adalet duygusunun ve buna bağlı olarak yasa yapma geleneğinin güçlenerek devam ettiği görülmektedir. Öyle ki, Sümer sonrası

³ Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya*, Bursa 2007, s.148-149.

⁴ Belkıs Dinçol, *Eski Önasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, İstanbul 2003, s.5.

⁵ Mebrure Tosun – Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil,Assur Kanunları ve Ammi – Şaduqa Fermanı*, Ankara 2002, s.25-28.

⁶ L. Gürkan Gökçek – Faruk Akyüz, “Sümer Kanunları”, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C.IX, S.1, Elazığ 2013, s.2.

⁷ B. Dinçol, a.g.e., s.5.

Mezopotamya sakinleri olan Sami toplumları da Sümer hukuk metin örneklerini temel alarak kendi yasalarını oluşturmuşlardır. Bu önemli yasalardan ilki M.Ö. 18. yüzyılın başlarında yani Eski Babil Devleti Dönemine denk gelen süreçte Dicle Irmağı'nın kollarından biri olan Diyala çayının kenarında oturan Eşnunna⁸ toplumunun krallarından Daduşa zamanında hazırlanmıştır. Akadca yazılmış ilk yasa olan Eşnunna kanunlarında⁹ bir kamu görevlisinin bir başkasının malını uhdesine alması durumunda hırsızlıkla suçlanacağı açıkça belirtilmiştir. Nitekim kanunun 50. maddesinin tercümesi şöyledir: “Eğer bir vali, nehir sevkiyatını idare eden bir kimse veya herhangi diğer bir memur, saraya veya *muşkenum*¹⁰ a ait bir kayıp/firari erkek köleyi, bir kayıp/firari kadın köleyi, bir kayıp/başboş öküzü, bir kayıp/başboş eşiği yakalar ve Eşnunna'ya götürmezse, fakat onu evinde alırsa bir ayın yalnız yedi gününü¹¹ geçerse dahi, saray ondan hırsızlık malı dava edecektir”¹². İlgili maddenin içeriğinden bir devlet görevlisinin herhangi birine ait kayıp köleyi veya hayvanı bulması durumunda bunu bir hafta içinde saraya bildirme zorunluluğunun olduğu ancak sürenin aşılması söz konusu ise hırsızlıkla suçlanacağı anlaşılmaktadır. Eşnunna kanunlarında hırsızlık suçuna verilen cezalara gelince; 12. maddede hırsızlığın cezasının ölüm olduğu belirtilirken¹³, 49. maddede ise “.....köle çalmış olan bir kişi yakalandığında köleleri geri vermek zorundadır”¹⁴ ifadesi geçmektedir .

Sami toplumlarına ait diğer bir yasa metni ise Eski Babil Devleti'nin ünlü kralı Hammurabi (M.Ö. 1793-1750) tarafından oluşturulmuştur. Hammurabi 282 maddeden oluşan geniş kapsamlı kanun kodeksinde devlet otoritesini etkin kılmak ve Martu (Amurru) bedevilerini eski alışkanlıklarından vazgeçirerek şehir yaşamına alıştırmak için toplum

⁸ Geniş bilgi için bkz. Maria de Jong Ellis, “Notes on the Chronology of the Later Ešnunna Dynasty, Journal of Cuneiform Studies, Vol.37, No.1, s.61-85.

⁹ Raymond Westbrook, “Old Babylonian Period”, Leiden 2003, s.361.; B. Dinçol, a.g.e.,s.7

¹⁰ *Muşkenum*, Sümerce MAŞ.EN.GAG teriminin Akadça yazılış şeklidir. Hukuk metinlerinde karşımıza çıkan bu terim Mezopotamya toplumlarının sınıfsal ayrımında hür insan sınıfından sonra gelen ikinci sınıf insanların unvanı olarak kullanılmaktadır. *Muşkenum*lar daha çok kendine özgü malı mülkü olan, kendi toprağında çalışan ancak devlet yönetimi işleriyle herhangi bir şekilde iştiğal etmeyen özgür insanlardır.

¹¹ M. T.Roth bu süreyi bir ay olarak ifade etmektedir. Bkz. M. T. Roth, a.g.e., s.66-67.

¹² M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.84.; M. T. Roth, a.g.e., s.66-67.

¹³ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.80

¹⁴ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.84.; M. T. Roth, a.g.e., s.66.

hayatının tüm alanlarını ilgilendirecek ve son derece ağır cezalara yer vermiştir¹⁵. Nitekim Hammurabi kanunları, mülke karşı işlenen suçlar, arazi-ev, fiyatlar ve ücretler, köle hakları gibi konular hakkında çok sayıda hüküm içermektedir¹⁶. Bununla birlikte kanun metninde mesleki suçlara verilen cezalara yönelik maddelerin sayısı da bir hayli fazladır. İlgili maddelerin içeriğinden kralın hakkın yerini bulmasına ve adaletin sağlanmasına büyük önem verdiği, adaleti tesis etmekle yükümlü olan yargıçların da adaletli olmalarını sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Metnin ilk dört maddesi iftira ve yalancı şahitlikle ilgilidir. Bunların hemen ardından gelen madde de ise vermiş olduğu kararı daha sonra herhangi bir sebepten dolayı değiştiren yargıcın durumu konu edilmiş olup¹⁷, onun alacağı ceza ile ilgili hükme yer verilmiştir. Doğrusu bu madde kamu görevlilerinin hareket alanını belirlediği gibi, uhdesindeki görevi hakkıyla yerine getiremeyenlerin karşılaşacakları durumun sonuçlarını da açık bir şekilde ele almaktadır. Buna göre “Eğer bir yargıç, bir dava hükmetmiş, karar kesip bir belge düzenlemişse ve sonra kararını değiştirirse, o yargıcın verdiği kararda değişiklik yaptığını tespit ederlerse ve bu davada şikâyet varsa (verilen hükmün) on iki katını verecektir (ödeyecektir). (Ayrıca) meclisteki yargıçlık kürsüsünden kaldırılacak (atılacak, oraya) dönmeyecek ve mahkemede yargıçların arasına oturtulmayacaktır”¹⁸. Maddenin hükmü mahkeme kararlarının kayıt altına alındığını ve bunları denetleyen bir mercinin bulunduğunu akla getirmektedir.

Diğer taraftan Hammurabi kanunlarında kralın sahip olduğu toprakları ve nehirleri işleyerek kendi geçimlerini temin etmeleri ve devlete yarar sağlamaları karşılığında çeşitli meslek gruplarına dağıttığı da konu edilmektedir. Buna kanunlarda İLKU(M) adı verilmektedir. Yine kanunlardan İLKU(M) sahiplerinin kral adına çalışan imtiyazlı kişiler oldukları ve çağırıldıklarında orduya katılmak gibi bazı sorumluluklarının bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Aynı şekilde kraldan toprak alan meslek gruplarından olan balıkçılar da saraya belirli bir miktarda balık vermenin yanında orduya katılma yükümlülüğünü taşımakta²⁰

¹⁵ E. Memiş, a.g.e., s.156 – 158.

¹⁶ B. Dinçol, a.g.e., s.8.

¹⁷ Horst Klengel, *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*, İstanbul 2001, s.202-204.; M. T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, Atlanta 1997, s.81-82.

¹⁸ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.185.; M. T. Roth, a.g.e., s.82.

¹⁹ H. Klengel, a.g.e., s.143.; Mevrure Tosun, “*Hammurabi'nin Toprak Kanunları*”, D.T.C.F. Dergisi, C.21, S.3-4, Ankara 1963, s.138.

²⁰ H. Klengel, a.g.e., s.163-164.

ve görevden kaçması da söz konusu değildir²¹. Bu durum kanununun 26. maddesinde açıkça belirtilmiştir²². Buna göre, “Eğer, kralın seferine gitmesi emredilen bir asker veya bir balıkçı (emredilen sefere) gitmezse ve bir bedel kiralayıp yerine yollarsa o asker veya balıkçı öldürülecektir”²³. Bu durum orduya katılacak kişileri sevk etmekle görevli *hattâtum* veya *laputtûm*²⁴ denilen görevliler tarafından denetlenmektedir. Nitekim madde 33 ve 34’ün hükümleri onların görevlerinin ne kadar ciddi olduğunu ve yetkilerini kötüye kullanmaları durumunda alacakları cezanın ne kadar acımasız ve sert olacağını belirterek adeta onlara gözdağı vermektedir. Söz konusu maddelerin ilkinde; “Eğer bir *hattâtum* veya *laputtûm* çürüğe çıkarılmış bir askeri (askere) alır veya kral seferine, kiralık bir bedeli kabul edip (onu) sevk ederse, o *hattâtum* veya *laputtûm* öldürülecektir” denilmektedir. Diğerinde ise; “Eğer bir *hattâtum* veya bir *laputtûm*, bir askerin eşyasını alırsa, askere haksızlık ederse, askeri kira ile başkasına verirse, askeri (bir) davada kuvvetliye (büyük bir kimseye) bırakırsa, kralın ona hediyelerini (verdiklerini) ondan alırsa, o *hattâtum* veya *laputtûm* öldürülecektir”²⁵ şeklinde hüküm yer almaktadır.

Eski Mezopotamya Kanunları kamu görevlilerinin dışında kalan meslek gruplarının çalışma şartları ve onların devlete veya topluma karşı işledikleri mesleki suçlara karşılık da gerekli önlemleri alarak cezai müeyyideleri hükme bağlamışlardır. Söz konusu mesleki suçlar ve bunlara karşılık alınan önlemler şunlardır:

1-BAHÇIVANLARA VERİLEN CEZALAR

Mezopotamya toplumlarının ekonomilerinin temeli tarımsal gelirlere dayanmaktadır.

²¹ R. Westbrook, a.g.m., s.369.

²² M. T. Roth, a.g.e., s.85-86.

²³ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.187.

²⁴ Bir devlet görevlisi unvanı olan *laputtû* tabiri Akadca sözlükte “işçiler ve erlerden sorumlu teğmen rütbesine denk olan rütbe, belediye başkanı veya idari memur” anlamlarında ifade edilmiştir. Bkz. The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol. 9/L, Chicago-Glückstadt 1973, s.97. Ancak Hammurabi kanunlarının 33. ve 34. maddelerinin muhtevası *hattâtum* ve *laputtûm* tabirlerinin askeri birer unvan olduklarına işaret etmektedir.

²⁵ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.188.; M. T. Roth, a.g.e., s.87.

Bu toplumların tarımsal besin kaynakları iki farklı sınıftan oluşmaktadır. Birincisi tahıllar, ikincisi ise bahçecilikten elde edilen meyvelerdir. Dolayısıyla toplumun ekonomik yapısının temel dinamikleri olan tarım gelirlerinin herhangi bir suiistimal ve kaygısızlığa uğramaması için devlet erki tarafından gerekli önlemlerin alındığı gözlemlenmektedir. Nitekim Eski Mezopotamya hukuk metinlerinde kamu hizmetlilerinin ve saray çalışanlarının dışında kalan çiftçi ve bahçıvanlık meslekleriyle ilgili düzenlemelere de yer verilmiştir. Bunlardan ilki Hammurabi yasaları ile benzerlik gösteren ve onun prototipi olarak kabul edilen İsin şehrinin beşinci kralı Lipit-İştar Dönemi'nde (M.Ö. 1934-1924) Sümerce yazılmış olan yasadır²⁶. Bu yasada bahçe işlerini yapmak için tutulan (kiralanan) bahçıvanlardan söz edilmektedir. Nitekim yasanın ilgili 7. maddesinin okunabilen kısmında “Eğer bahçesini bir bahçıvana..... yetiştirmek için verirse bahçenin sahibine”²⁷ şeklinde ifadenin geçmesi bahçe işlerinin dolayısıyla tarım faaliyetlerinin hukuk kurallarıyla düzenlenmiş olduğu ayrıca 8. maddede ise bahçe işlerinde çalışanların uyulması gereken hükümlere yer verildiği görülmektedir. 8. maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir adam, bir adama (bahçıvan) ağaç dikmek için boş bir arazi verirse, işlenmemiş tarlayı alan kişi meyve bahçesi haline getirmeyi tamamlamazsa onun hissesi bakımsız bıraktığı yerden verilecektir”²⁸. Görülüyor ki bahçıvan bakımını üstlendiği arazinin tamamına gereken özeni göstermek zorundadır. Eğer görevini tam olarak yerine getirmediyse cezası çok adilane bir şekilde verilmektedir. Onun payı ürün elde edilmeyen kısımda kalmıştır, arazi sahibi ise elde edilen ürünlerin tamamını almaktadır. Benzer bir hükme de Hammurabi kanunlarında rastlanmaktadır. Hammurabi kanunlarının 62. maddesinin tercümesi şöyledir: “Bahçıvana bahçe yapmak üzere verilen tarlayı dikmediyse (o tarla) ekili bir tarla ise, bakılmadığı yılların tarla ürününü bahçıvan, tarla sahibine bitişik tarla ürünü gibi (kadar) sayacaktır. Tarlanın işlemesini yapıp, tarla sahibine geri verecektir”²⁹. Burada dikkat edilmesi gereken husus Lipit-İştar kanunlarında bahçıvana yeni bir bahçe oluşturması için boş bir arazi veriliyorken, Hammurabi kanunlarında bahçıvan var olan bir bahçenin bakımını üstlenmektedir. Yine Hammurabi kanunlarının 65. maddesi de benzer bir

²⁶ B. Dinçol, a.g.e., s.7, Emin Bilgiç, “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, D.T.C.F. Dergisi, C.21, S.3-4, Ankara 1963, s.110.

²⁷ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.63.

²⁸ F. Rue Steele, “The Code of Lipit-Ishtar” *American Journal of Archaeology*, Vol.52, No.3, Boston 1948, s.436.; M. T. Roth, a.g.e., s.27-28.; M., Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.63.

²⁹ M. T. Roth, a.g.e., s.93.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.191.

ceza içermektedir. Buna göre “Eğer bahçıvan, bahçeyi tohumlamadıysa ve (bu yüzden) ürün azaldıysa bahçıvan, bahçe ürününü, bitişik bahçeye göre sayacaktır (ödeyecektir)”³⁰. Kanununun 253. maddesinde ise çalışanın yaptığı hırsızlığın cezası çok daha sert bir uygulama olan bileğinin kesilmesi şeklinde verilmektedir. İlgili maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir adam, bir adamı tarlasının başında dursun diye kiralarsa, tohumluk ve yemliği önceden verirse (ve) ona sığır emanet eder, tarlayı işlemek üzere onunla sözleşme yaparsa ve eğer o adam tohumu veya yemi çalarsa, elinde yakalanırsa bileği kesilecektir”³¹. Burada dikkat edilmesi gereken husus eğer taraflar arasında bir sözleşme yapılmış ise mal sahibinin hakkını arayabileceğidir. Ayrıca 254. maddeye göre³² hayvanlara verilecek yemin çalınmasından dolayı emanet edilen sığır zayıflarsa suçlu aldığı arpanın (yemin) iki katını ödemek zorundadır. Hemen ardından gelen maddede kiracı adamın sığırlarını kiraya vererek haksız kazanç sağlaması veya tohumunu alıp tarlada hiçbir şey yetiştirmemesi durumunda belirlenmiş bir oranda ceza ödemek zorunda olduğu ifade edilmektedir. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer (o kimse) adamın sığırını kiraya verirse veya tohumunu çalıp tarlada (bir şey) yetiştirmemişse, o adamın (yaptıklarını) tespit edecekler. Hasat zamanında 18 İKU³³ için 60 GUR³⁴ sayarak ölçülecektir”. Eğer suçlu verilen para cezasını ödeyebilecek maddi güce sahip değilse onu fena bir ölüm beklemektedir. Kanununun 256. maddesinde; “Eğer yükümlülüğünü ödeyemeyecek kudrette değilse o tarlada, sığırlar ile beraber onu sürükleyeceklerdir”³⁵ hükmü yer almaktadır.

2-ÇOBANLARA VERİLEN CEZALAR

Mezopotamya toplumlarının temel geçim kaynaklarının ikinci sırasında hayvancılık

³⁰ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.192.; M. T. Roth, a.g.e., s.94.

³¹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.209.; M. T. Roth, a.g.e., s.128.

³² M. T. Roth, a.g.e., s.128.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.209.

³³ İKU bir satır ve uzunluk ölçüsü olup, farklı toplumlarda farklı değerlerde kullanılmıştır. Örneğin Eski Mezopotamya toplumlarında İKU: Yaklaşık 3 dönüm bir alanı kapsayan ve etrafı arklarla çevrili arazi şeklinde geçmektedir. Bkz. The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol. 7 /I-J, Chicago 1960, s.68., Hitit toplumunda ise takriben 15 m uzunluğa karşılık gelen uzunluk ve alan ölçüsü olarak kullanılmıştır. Bkz. İlknur Taş, “Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.I, S.1, Çorum 2008, s.84.

³⁴ GUR: Yaklaşık 300 litre olan hacim ölçüsü. Bkz. M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.307.

³⁵ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.209.

yer almaktadır. Burada hayvanlar et, süt ve süt ürünleriyle beslenmede protein kaynağı olmanın yanı sıra tarım faaliyetlerinin yapılması ve ulaşımın sağlanması açısından da büyük iş gücü oluşturmaktadır. İşte tüm bu özelliklerinden dolayı hayvanların beslenmesi ve korunması ile ilgilenmek üzere tutulan çobanların uyması gereken kuralları içeren kanun maddelerine yer verilmiştir. Bu noktada ilk düzenleme Hammurabi kanunlarının 261³⁶ maddesidir. Bu madde belli bir miktar arpa karşılığında sığır ve koyun sürüsünü güden çobanlarla ilgilidir. Bunun devamı olan 262. maddenin bulunduğu metin kısmı kırıktır. Akabindeki maddede ise çobanın kendisine verilen hayvanları istenildiğinde sahibine eksiksiz olarak teslim etmekle yükümlü olduğu yazılmaktadır. Maddenin içeriğinden çobanın korumakla görevli olduğu hayvanlara sahip çıkamaması ve bu hayvanları kaybetmesi durumunda eksilen hayvanları tamamlamak zorunda olduğu belirtilmiştir. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer (çoban), kendisine verilen öküz veya koyunu yok ederse, öküzü öküz, koyuna koyun (karşılık olarak) sahiplerine verecektir”³⁷. Ayrıca çobanın sürüdeki hayvanların üremesinden de sorumlu olduğu 264. maddede vurgulanmaktadır. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir çoban, kendisine verilen sığır veya koyun sürüsünü gütmek karşılığı olan emeğinin karşılığını tamamen alıp memnun olduğu halde, sığırın sayısını eksiltir, koyunun sayısını eksiltir, yavru (verimini) azaltırsa (her şeye rağmen) sözleşmesi gereğince, yavruyu ve verimi verecektir”³⁸. Söz konusu maddede işveren ve çoban arasında bir sözleşme yapıldığının izleri göze çarpmaktadır. Ayrıca çobana teslim edilen hayvanların kime ait olduklarının anlaşılması için önceden özel bir işaret ile damgalandığı anlaşılmaktadır. Bu sahiplik damgası sayesinde sürü sahibi hayvanlarını geri aldığı anda onları rahatlıkla tanıyabilmektedir. Tüm bunlara açıklık getiren 265. maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer, kendisine gütmek üzere sığır ve koyun sürüsü verilen bir çoban, ihanet edip (hayvanların) damgasını değiştirir veya para karşılığı (onları) verirse, bu ispat edilecek, çaldığı sığır ve koyunun 10 katını sahiplerine ödeyecektir”³⁹. 266. madde ise sürüde herhangi bir salgın hastalığın görülmesi ya da sürünün bir vahşi hayvanın saldırısına maruz kalması halinde

³⁶ M. T. Roth, a.g.e., s.129.

³⁷ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.209. ; M. T. Roth, a.g.e., s.129.

³⁸ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.209. ; M. T. Roth, a.g.e., s.129.

³⁹ M. T. Roth, a.g.e., s.130.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.210.

çobanın bundan sorumlu olmadığını vurgulamaktadır⁴⁰. Buna karşın 267. maddede de kasten hayvanlara zarar veren çobanın bu zararı gidermek zorunda olduğunu belirtilmiştir. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer çoban ihmal edip ağılda sakatlık meydana getirirse, ağılda çıkan sakatlığın zararını, sığırı koyunu sağlamaştırarak (sakatlığı gidererek) sahiplerine verecektir”⁴¹.

3-MEVSİMLİK İŞÇİLERE VERİLEN CEZALAR

Mezopotamya'nın bir tarım memleketi olduğunu belirtmiştik. Burada birer tarım işletmecisi olan arazi sahipleri yeterli iş gücüne sahip olmadıkları için çiftlik işlerini yürütmesi üzere mevsimlik işçi çalıştırmışlardır⁴². Ayrıca mülk sahibinin korunması için kanunlarda mevsimlik işçilerin görevlerini düzenleyen ve suiistimallerini önleyen hükümlere yer verilmiştir. Bunun ilk izlerine Eşnunna kanunlarında rastlanmaktadır. Eşnunna kanunlarının 9. maddesi harman yapmakla görevli bir işçinin görevini yerine getirmemesi durumunda alacağı cezayı içermektedir. Buna göre “Eğer bir adam 1 şekel gümüşü harman yapmak için bir kiralık adama (işçiye) verir ve o adam onun emrinde çalışmazsa ve harmanı her yerde (?) harmanlamazsa 10 şekel gümüş ödeyecektir. 1 sutum⁴³ 5 ga, emeği karşılığı alacak (işten) çıkacaktır arpa, yağ, kumaş tayınını geri verecektir”⁴⁴. İşveren ve işçi arasındaki hukuki bağlılığı içeren bu maddeden işçinin emeğinin karşılığının işe başlamadan önce verildiği ve bunun yasalarla korunduğu açıktır. Ayrıca işçinin ihtiyacı olan besin maddelerinin de ona baştan verildiği görülmektedir. Ancak işçinin üstlendiği görevi tam olarak yerine getirememesi durumunda ise onun sorumsuzluğuna karşı işverenin korunduğu ve aldığı paranın on mislini ödemek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁰ R. Westbrook, a.g.m., s.409-410.; M. T. Roth, a.g.e., s.130.

⁴¹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.210.; M. T. Roth, a.g.e., s.130.

⁴² H. Klengel, a.g.e., s.86.

⁴³ Sütü: 1.Tohumlama için kullanılacak olan tohum miktarına göre belirlenen bir alan ölçüsü birimi. 2. Tarla. Bkz. The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Vol. 15/S, Chicago-Glückstadt 1984, s.424.

⁴⁴ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.80.; M. T. Roth, a.g.e., s.60.

4-DEPO GÖREVLİLERİNE (EMANETÇİLERE) VERİLEN CEZALAR

Mezopotamya’da tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünlerin kuraklık, hastalıklı ürün vb. yıllarda tüketilmesi için sağlıklı bir şekilde korunması ihtiyacı hâsıl olmuş ve gereksinimi karşılamak için depolama veya emanete alarak ürünü koruma gibi işleri yürüten ayrıca insanların değerli madenlerini muhafaza eden yeni bir iş kolu ortaya çıkmıştır. Bunlar Hububat Depocuları ve Değerli Eşya Emanetçileridir.

a-Hububat Depocuları (Hububatın Depolanması)

Hukuk metinlerinden çiftlikteki tüm işler bittikten sonra üretilen mahsulün korunup saklanması için depoya koyulduğu ve böylece sorumluluğun depo sahibine verildiği anlaşılmaktadır. Bu duruma açıklık getiren Hammurabi kanunlarının 120 maddesine göre, depodaki ürünlere herhangi bir zarar gelmesi halinde depo sahibi ürünün iki katını ödemek zorundadır. İlgili maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir adam, arpasını bir başka adamın evinde yığın yapmak için (yığdıysa) ve ambarda bir zarar olduysa veya evin sahibi ambarı açıp, arpa aldıysa veyahut evinde yığın yapılan (adam) arpanın tamamını inkâr ettiyse, arpa sahibi tanrı önünde, arpasını bildirecek, evin sahibi aldığı arpanın iki mislini arpa sahibine verecektir”⁴⁵. Taraflar arasında anlaşma yapılması gerektiğine dair bir açıklama bulunmayan bu madde de mahsulün sahibinin tanrıyı şahit göstermesi ve ürünün azaldığını belirtmesi depo sahibinin tazminatı ödemesi için yeterli sebep görülmektedir.

b- Emanetçiler (Değerli Eşyaların Depolanması)

Değerli eşyaların korunması için teslim edildiği emanetçilerle ilgili ilk düzenlemeye Eşnunna kanunlarında yer verilmiştir. Kanunun 36. maddesinde “Eğer bir adam malını bir emanetçiye saklamaya verirse, ev delinmeden, kapı eşiği zorlanmadan, pencere sökülmeden, saklamak için ona verdiği mal (buna rağmen) yok olduysa, malını (emanetçi) ödeyecektir”⁴⁶ denilmektedir. Görüldüğü üzere söz konusu madde tamamen dolandırıcılığı önlemeye yöneliktir. Eğer emanetçinin evine hırsız girerse kaybolan eşyayı tazmin etmekle sorumlu tutulmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca akabindeki madde de emanetçinin evinin yıkılması durumunda da zararı gidermekle yükümlü olmadığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak

⁴⁵ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.197; M. T. Roth, a.g.e., s.104.

⁴⁶ M. T. Roth, a.g.e., s.64.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.82.

ilgili maddelerin emanet edilen malı tam manasıyla bir güvence altına almaktan ziyade emanetçinin bir hileye başvurarak malları kendi hesabına geçirmeyi önlemeye yönelik olduğu söylenebilir⁴⁷. Burada da taraflar arasında bir sözleşme yapılması gerektiğine dair bir ibare bulunmamaktadır. Ancak Hammurabi kanunlarının 122. maddesinde bu duruma açıkça değinilmiştir. Kişi malını emanet ederken şahitler önünde emanetçi ile bir sözleşme yapmak zorundadır⁴⁸. Özgür olmaları şartıyla şahitlerin cinsiyetinin bir önemi yoktur ister erkek ister kadın olsun yasalar tarafından şahit olarak kabul edilmektedir⁴⁹. Maddenin içeriği şöyledir: “Eğer bir adam, bir adama gümüş altın veya herhangi bir şeyi saklayıp, korumak üzere verirse, vereceği her şeyi şahitlere gösterecek, sözleşme yapıp (o şekilde) saklamak için verecektir”⁵⁰. Eğer bunları yapmamışsa malının ortadan yok olması durumunda emanetçi sorumlu tutulmamaktadır. 123. maddede ise “Eğer şahitsiz ve sözleşmesiz saklamak üzere verdiyse, verdiği yer (aldığını) inkâr ederse, o dava şikâyeti gerektirmez”⁵¹ denilmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken çok önemli bir husus kanunun 7. maddesi ile 123. maddesinin birbiri ile çelişmesidir. Zira 7. maddede sözleşmesiz emanet mal kabul eden kişinin hırsız kabul edildiği ve bu sebeple ölümle cezalandırılacağı ibaresi geçmektedir⁵². Öte yandan taraflar arasında şahitler önünde sözleşme yapılmışsa ve emanet edilen eşyayı sahibi geri alamaz ise bu kez emanetçi suçlu bulunmakta ve malın iki katını tazmin etmekle cezalandırılmaktadır. 124. maddede de “Eğer bir adam, bir (başka) adama gümüş, altın veya herhangi bir şeyi saklayıp korumak üzere şahitler önünde verirse, (alan adam) aldığını inkâr ederse, bu adam (hakkındaki suçlamayı) ispat edecekler ve (o adam) inkâr ettiğini iki kat (yapıp) ödeyecektir”⁵³ şeklinde hüküm vardır. Yine Eşnunna kanunlarında emanetçinin evine hırsız girmesi durumunda ev sahibi bundan sorumlu tutulmazken, buna karşın Hammurabi kanunlarında emanetçi malın her türlü güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulmaktadır. Bunun detayını 125. maddeden öğrenmekteyiz. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir adam, malını saklayıp, korumak üzere verirse ve verdiği yerde ister delik açmak, ister duvar aşmak

⁴⁷ R. Westbrook, a.g.m., s.413.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.82-83.

⁴⁸ M. T. Roth, a.g.e., s.104.

⁴⁹ R. Westbrook, a.g.m., s.373.

⁵⁰ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.197.

⁵¹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.197.; M. T. Roth, a.g.e., s.104.

⁵² M. V. D. Mieroop, a.ge.,s.101-102.

⁵³ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.197.; M. T. Roth, a.g.e., s.104.

suretiyle olsun, malı ev sahibinin malı ile birlikte yok olursa, kendisine muhafaza için mal verilip ihmalle kaybına sebep olan ev sahibi, (malı) yerine getirecek ve mal sahibine ödeyecektir»⁵⁴.

5-SAĞLIK GÖREVLİLERİNE VERİLEN CEZALAR

İnsanlık tarihi boyunca can ve malın korunması ve sağlıklı kılınması için büyük gayret sarf edilmiştir. Eski Mezopotamya toplumlarında da bu konuya büyük özen gösterildiği ve bundan hareketle insan ve hayvan sağlığı üzerine çalışan; hekim, baytar gibi çeşitli meslek gruplarının oluştuğu ve söz konusu meslek erbaplarının ücretleri ile mesleki suç işlemleri durumunda alacakları cezaların neler olduğu hukuk metinlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hammurabi kanunlarının 224. maddesi malın korunması ile ilgili olup, öküzün veya eşeğin hekimi⁵⁵ olarak adlandırılan baytarların yaptığı bir ameliyat sonucunda ağır yaralı bir hayvanın hayatını kurtarması durumunda emeğinin karşılığı olarak alacağı bedel (1/6 şekel gümüş) belirlenmiştir⁵⁶. Madde 225’de ise ameliyat sırasında hayvanın ölmesi durumunda bundan baytarın sorumlu tutulduğu ve tazminat ödemesi gerektiği görülmektedir. Maddenin açıklaması şöyledir: “Eğer, (baytar) ağır yaralı bir öküz veya eşeğin (neşterle) üzerinde çalışır ve ölümüne sebep olursa (hayvanın fiyatının) 1/4 kadarını öküz veya eşeğin sahibine ödeyecektir»⁵⁷. Hayvanın yaralı olduğunun belirtilmesi ameliyat esnasında ölmesi durumunda tazminatı hafifletici bir sebep olarak düşünebiliriz. Zira hayvanın yaralı iken baytarın masasında ölmesi sadece değerinin 1/4’ü kadar tazminat gerektirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise hayvanın ölümünde baytarın bir kusurunun bulunup bulunmadığına dikkat edilmemesidir. Eğer baytar hayvanı yaşartırsa bunun karşılığını almakta, ancak hayvanı yaşatamazsa belirlenen miktarı ödemek zorunda kalmaktadır.

Söz konusu insan sağlığı olduğunda ise toplumun sınıfsal yapısı dikkate alınarak mesele detaylandırılıp hukuki çerçevesi oluşturulmuştur. Hammurabi kanunlarının 215-217. maddeleri bu husussa açıklık getirmektedir. Öyle ki, madde 215’te hekim ameliyat neticesinde hür sınıftan birini iyileştirirse 10 şekel gümüşü ücret olarak alırken, buna karşın

⁵⁴ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.197.; M. T. Roth, a.g.e., s.105.

⁵⁵ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207.

⁵⁶ M. T. Roth, a.g.e., s.124.

⁵⁷ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207.; M. T. Roth, a.g.e., s.124.

madde 216’da *muşkenum* sınıfından birini iyileştirmesi halinde 5 şekel gümüş alabilmektedir. Madde 217’de ise bir köleyi iyileştirmesi durumunda ancak 2 şekel gümüşü ücret olarak almaktadır⁵⁸. Görüldüğü üzere Babil toplumundaki sınıfsal durum insanların sağlıklarının önemini derecelendirilmesi açısından da mühim bir göstergedir. Söz konusu önem önceliğine göre ameliyat ücretleri de değişmektedir. Aynı derecelendirme ameliyat sırasında hastanın ölmesi durumunda hekimin ödeyeceği tazminat için de yapılmaktadır⁵⁹. Nitekim Hammurabi kanunlarının 218. maddesinde “Eğer hekim, ağır yaralı adamın üzerinde bronz neşterle çalışıp adamın ölümüne sebep olursa veya adamın göz bölgesini bronz neşterle açıp, adamın gözünü kör ederse, (hekimin) bileklerini keseceklerdir”⁶⁰ hükmü yer almaktadır. Görüldüğü üzere hür bir adamın ölmesi veya gözünün kör edilmesi hekim için ağır kusurlardır. Her iki kusurun bedeli hekimin bileklerinin kesilmesi ve işini kaybetmesidir. Buna karşın hastanın bir köle olması halinde daha hafif bir ceza verilmektedir. 219. madde buna açıklık getirmektedir. Buna göre, “Eğer bir hekim, ağır yaralı bir *muşkenumun* kölesi üzerinde bronz neşterle çalışıp, ölümüne sebep olursa köleye karşı köle ödeyecektir” denilmektedir. Ayrıca 220. maddede ise “Eğer, (kölenin) göz bölgesini bronz neşter ile açıp gözünü kör ederse fiyatının yarısı kadar gümüş ödeyecektir”⁶¹ ifadesi yer almaktadır. Söz konusu iki maddeden çıkarım yaptığımızda, hastanın toplum içerisindeki sınıfsal konumuna göre hekime uygulanacak olan cezanın değişiklik gösterdiği, hekimin kusurlu olması halinde hür insan için öngörülen sakatlama cezasının köle söz konusu olduğunda nakdi cezaya çevrildiği ayrıca hastanın ölmesi ve kör olması durumunun da birbirinden ayırt edildiği görülmektedir.

6-BERBERLERE VERİLEN CEZALAR

Eski Mezopotamya toplumlarındaki sosyal sınıf farklılıkları insanların sınıfsal statülerine göre kılık- kıyafet ve hal, davranış göstermelerinin de bir göstergesi olmuştur. Dolayısıyla toplum içerisinde bir kölenin görünüş itibarıyla diğer insanlardan ayrı olması ve bunun fark edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple onların giyim kuşama hür insanlardan

⁵⁸ M. T. Roth, a.g.e., s.123.

⁵⁹ Edwin, M. Good, “*Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law*”, Stanford Law Review, Vol. 19, No. 5, 1976, s.949.

⁶⁰ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.206.; M. T. Roth, a.g.e., s.123.

⁶¹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.206.; M. T. Roth, a.g.e., s.123.

farklıdır. Ayrıca saçları kölelik belirtisi olan *abuttum*⁶² (özel işaret, döğme) denilen bir şekilde tıraş edilmektedir. Özellikle berberlerin bu duruma dikkat etmesi gerekmektedir. Öyle ki, berber kölenin saçını sınıfsal kimliğini gizleyecek şekilde tıraş ederse sakatlama cezası almaktadır⁶³. Hammurabi kanunlarının 226. maddesi bununla ilgilidir. Burada “Eğer bir berber, kölenin sahibi olmaksızın (izni, rızası olmadan) köle işareti (olan saçını) anlaşılmasında için (kölelik belirtisini kaybedecek şekilde) tıraş ederse, o berberin bileği kesilecektir”⁶⁴ denilmektedir. Hatta birisi berberi buna zorlarsa o da ölümla cezalandırılmaktadır⁶⁵.

7-RAHİBELERE VERİLEN CEZALAR

Mezopotamya toplumlarında bir meslek grubu olarak din kadınları (rahibeler) hakkında bilgi veren kanunlar ve diğer hukuki metinler çoğunlukla Sami kavimler tarafından oluşturulmuşlardır. Daha çok Sümerce ideogramlarıyla gösterilen din sınıfına mensup çeşitli mertebelerdeki kadınların toplum içerisindeki hak, fonksiyon ve davranışları hakkında özellikle Hammurabi kanunlarında önemli ölçüde bilgiye rastlanmaktadır⁶⁶.

Söz konusu kanunların 110. maddesi rahibelerin toplum içerisindeki davranışlarıyla ilgilidir. Burada en yüksek mertebedeki rahibe sınıfı olan *entum* ve ondan daha aşağıda olan *naditum* rahibelerine hem meyhane işletmek hem de orada bulunmak yasaklanmıştır. Kanunun ilgili hükmü şöyledir: “Eğer manastırda oturmeyen bir *naditum*, bir *entum*, bir bira evi (meyhane) açar veya bira (içmek) için bir bira evine girerse, o kadını yakacaklardır”⁶⁷.

⁶² *Abuttum* kelimesinin köleler için kullanılan ayırt edici bir simge olduğu biliniyor ancak bu ifadenin bir saç stili mi yoksa bir damga veya işaret (döğme) mi olduğu konusu tartışmalıdır. Bkz. R. Westbrook, a.g.m.,s.282.

⁶³ Mezopotamya toplumlarında berberler kölelerin cildine kimin kölesi olduklarını gösteren döğme cinsinden silinmez işaretler yaparlardı. Böylece bir nevi küçük cerrahi operasyonlarda bulunurlardı. Bkz. Aydın Sayılı, Mısırlılarda Ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi Ve Tıp, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.434.

⁶⁴ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207.; M. T. Roth, a.g.e., s.124.

⁶⁵ Yusuf Kılıç – Suzan Akkuş Mutlu, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, Turkish Studies, Volume 8/7, Ankara 2013, s.289.

⁶⁶ Yusuf Kılıç, H. Hande Duymuş, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:13, S.1, Ankara 2009, s.163.

⁶⁷ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.195. M. T. Roth, a.g.e., s.101. kanunun ilgili maddesinin tercümesini veren iki kaynak arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Nitekim suçlu bulunan rahibeye verilecek olan ceza fiili “yakalanacak” ya da “yakılacak” şeklinde ifade edilmiştir.

Yine yazılı metinlerinden Mezopotamya toplumlarında çeşitli unvanlarla sınıflandırılan birçok rahibe bulunduğu, rahibelerin hak ve fonksiyonlarının dâhil oldukları sınıfın hukuki çerçevesiyle belirlendiği anlaşılmaktadır. Yani evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları ya da ticari hayatın içinde aktif rol almaları hangi rahibe sınıfından olduklarına göre belirlenmektedir. Bu noktada *naditum* rahibelerinin dini görevlerinin yanında ekonomik hayatın içinde de önemli rol oynadıkları, meyhane işletmeleri dışında çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmalarına izin verildiği görülmektedir⁶⁸. Rahibelerin birahane işletmeleri ve birahaneye girmelerinin yasaklanmasının ise din ile alakalı olduğunu düşünebiliriz. Zira eğlencenin her türüsünün yapıldığı bu yerlerde onların saflıklarının kirlenmesi nedeniyle arınma ihtiyacının giderilmesi için yakılarak cezalandırılmaları söz konusudur⁶⁹. Bununla birlikte Orta Asur kanunlarının 40. maddesi de rahibelerin toplum içerisindeki sosyal konumlarının gerektirdiği kısıtlamaların izahı açısından önemlidir. Nitekim burada *qadištu* rahibesinin medeni durumunun toplumca açık bir şekilde anlaşılması için “Kocaya varan *qadištu*’lar, sokakta örtünmelidir. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır⁷⁰” hükmü geçmektedir. Burada ele aldığımız madde rahibelerin uyması gereken kısıtlamalara vurgu yapmaktadır. Ancak yasanın ihlal edilmesi durumunda uygulanacak cezai müeyyide kesin olarak belirtilmemiştir.

8-BİRACI KADINLARA VERİLEN CEZALAR

Yapılan tarihi araştırmalar Mezopotamya’nın dünyanın ilk tarım memleketlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle burada arpa ve buğday gibi kolay ekim-hasadı yapılan, aynı zamanda saklanması (depolanması) basit olan, protein bakımından zengin muhtelif bitkilerin yetişmesi beslenme kaynaklarının oluşmasını sağladığı gibi, tarım faaliyeti ve besin temin etme çabası bazı meslek gruplarını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu mesleklerden bir tanesini de kadınlar tarafından icra edilen arpadan bira üretimi ve pazarlanması işidir. Dolayısıyla hukuk metinlerinde de “bira satıcısı kadınlar” yani meyhane işleten kadınlar ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Burada biracı kadınların ölçü ve tartıda hile yapmaları ve mal takasını usulünce yapmamaları durumunda en büyük cezalardan birisi

⁶⁸Y.Kılıç, H. Hande Duymuş, a.g.m.; G. Lerner, a.g.m. s.241-242.

⁶⁹ E. M. Good, a.g.m., s.959.

⁷⁰ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.252.; M. T. Roth, a.g.e., s.167-169.

olan “Su Ordali” nehre atılmaya maruz kaldıkları anlaşılmaktadır. Hammurabi kanunlarının 108. maddesi bununla ilgilidir⁷¹. “Eğer bir kadın bira satıcısı (meyhaneci) biranın fiyatı karşılığı arpa kabul etmezse büyük ağırlık (ağırlık ölçüsü) ile gümüş kabul ederse ve bira karşılığı alacağı arpayı gümüş karşılığında çıkarırsa, o bira satıcısı kadını itham edecekler, suya atacaklar”⁷². Hemen ardından gelen 109. maddede ise biracı kadının kanun kaçaklarına ev sahipliği yapması durumunda alacağı cezaya değinilmektedir. Burada “Eğer bira satıcısı (meyhaneci) kadının evinde haydutlar toplanırsa, o haydutları yakalamaz ve (kadın onları) saraya yollamazsa o bira satıcısı kadın öldürülecektir⁷³” denilmektedir. Görüldüğü üzere, meyhaneci kadın kanun kaçaklarıyla ilgili sarayı bilgilendirmek zorundadır. Aksi takdirde yapılan bir baskın esnasında kadının evinde (meyhanede) kaçakların yakalanması durumunda kadın işbirlikçi olarak kabul edilmekte ve cezalandırılmaktadır.

9-SÜTANNELERİNE VERİLEN CEZALAR

Medeni olma yolunda belirli mesafe kat etmiş, sosyal yapısını sağlamlaştırmış, ailenin sağlıklı ve baki olması için türlü hukuki tedbirler almış olan toplumlarda, bireyin sıhhatli ve mesleki bilgi donanımıyla yetişmesi için de gerekli tedbirler alınmıştır. Bu noktada kanunlardan Eski Mezopotamya toplumlarında çocuğun sağlıklı büyümesi için “Sütanne”, mesleki beceriyi kazanabilmesi için ise “Usta Öğretici” uygulamasının ön plana çıktığı açıktır. Nitekim Eşnunna kanunlarının 32. ve Hammurabi kanunlarının 194. maddesinden çocukların aileleri tarafından belirli bir ücret karşılığında sütannenin bakımına verildiği anlaşılmaktadır. Kanunun söz konusu maddesi çocuğun sütannenin elinde iken ölmesi durumunda kadının (sütannenin) aileyi kandırmasının doğuracağı sonuçlara değinmektedir⁷⁴. Burada suçun şekli ve verilen ceza şöyle ifade edilmektedir. “Eğer bir adam, evladını sütanaya verir, o evlat sütananın elinde ölürse ve sütana babasının ve anasının haberi olmadan ikinci bir çocuğu (emzirmek için) alırsa, (birincinin yerine koyarsa) bunu ispat ederlerse, babasının ve anasının haberi olmadan ikinci bir çocuğu bağrına bastığı (emzirdiği) için memelerini keseceklerdir”⁷⁵. Maddenin içeriğinden sütannenin çocuğun ölümünden sorumlu

⁷¹ R. Westbrook, a.g.m., s.422.

⁷² M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.195.; M. T. Roth, a.g.e., s.101.

⁷³ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.195.; M. T. Roth, a.g.e., s.101.

⁷⁴ R. Westbrook, a.g.m., s.409.

⁷⁵ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.205.; M. T. Roth, a.g.e., s.120.

tutulmadığı, ancak ölen çocuğun yerine bir başka çocuğu koyarak gelirini devam ettirmek istemesinin suç sayıldığı anlaşılmaktadır. İlk bakışta oluşan suçun sakatlama cezası ile tazmin edildiği düşünülse de aslında kadının memelerinin kesilmesi gelir kapısının kapanmasına sebep olmaktadır⁷⁶.

Hammurabi kanunlarının 188. maddesi ise usta öğreticilik ve meslek edinme ile ilgilidir. Maddenin muhtevsından çocuğun ustanın yanında bir meslek öğrenmek için çırak olarak durduğu ancak ustanın çocuğa yeterli eğitim vermemesi durumunda çocuğun üzerindeki ustalık hakkını kaybettiği anlaşılmaktadır. Maddenin tercümesi ise şöyledir: “Eğer (usta) elinin hünerini ona öğretmezse, o yetiştirilen (çocuk) kimse babasının evine dönecektir”⁷⁷.

10-MİMAR VE USTALARA VERİLEN CEZALAR

Eskiçağ Mezopotamya hukukunda ilginç uygulamalardan bir tanesi de inşaat ve gemi yapımı ile uğraşan mimar ve ustaların suiistimalleri neticesinde insan ölümüne sebebiyet vermeleri durumunda ölümle cezalandırılmalarıdır. Söz konusu hukuki yaptırım mağdurun aile efradının başına gelmesi durumunda da uygulanmakta ve mimar ya da ustanın aile efradı da aynı şekilde cezaya çarptırılmaktadır. Bu tür uygulamanın detayları daha çok Hammurabi kanunlarından öğrenilmektedir. Nitekim Hammurabi kanunları mimarlara büyük mesleki sorumluluklar yüklemekte, mimarın yaptığı evin yıkılması ve can kaybının olması durumunda cezası kısasa kısas ilkesi gereğince verilmektedir⁷⁸. Öyle ki, kanunların 229. maddesinde “Eğer bir mimar, bir adama ev yapıp, yapıtını sağlam yapmazsa ve yaptığı ev çöküp, evin sahibinin ölümüne sebep olursa, o mimar öldürülecektir”⁷⁹ denilmektedir. Burada verilen ceza çok net olup, evin sahibi ölürse mimar da ölür şeklindedir. Ancak evin sahibinin oğlu ölürse yine aynı ilkeye göre mimarın oğlu da öldürülmektedir. 230. madde ise bu duruma açıklık

⁷⁶ H. Klengel, a.g.e.; s.246.

⁷⁷ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.204.; M. T. Roth, a.g.e., s.119.

⁷⁸ E. M. Good, a.g.m., s.954.

⁷⁹ M. V.D. Mieroop, a.g.e., s. 100.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207.; M. T. Roth, a.g.e., s.125.

getirmektedir. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer mimar evin sahibinin oğlunun ölümüne sebep olursa, o mimarın oğlunu öldüreceklerdir”⁸⁰. Aynı ilke kölenin ölmesi durumunda da geçerlidir ancak köleler mal mahiyetinde oldukları için onların değeri tazmin edilmektedir. Konuya açıklık getiren 231. maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer ev sahibinin kölesinin ölümüne sebep olursa ev sahibine köle yerine köle verecektir”⁸¹. Ayrıca ev sahibinin maddi kaybı olması halinde bu da mimar tarafından telafi edilmektedir. Nitekim 232. maddede de “Eğer mal heba olursa, zarara uğrayan her şeyi (mimar) ödeyecektir. Yaptığı ev, sağlam olmadığı için çökerse, kendi malından çöken evi (yeniden) yapacaktır”⁸² hükmü yer almaktadır. 233. maddede ise mimarın yaptığı ev yıkılmazsa ancak yine de çürük olduğu anlaşılırsa hatanın düzeltilmesi yine onun sorumluluğundadır. Maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir mimar bir adama ev yapar fakat yapıtını kuvvetlendirmezse ve duvar yıkılmaya yüz tutarsa, o mimar kendi gümüşüyle (parasıyla) o duvarı sağlamlaştıracaktır”⁸³.

Hammurabi kanunlarında mesleki suiistimallerin ortadan kaldırılması için tıpkı mimarlarda olduğu gibi, gemi inşa eden ustalara da büyük sorumluluk verilmiştir. Kanunların 235. maddesi bu durumu belirtmektedir. “Eğer bir gemici, tahtadan yaptığı bir gemiyi bir adam için ziftlerse fakat işini güvenilir şekilde yapmadıysa, o yıl içinde o gemi yan yatarsa, kusur çıkarsa gemici o gemiyi sökecek, kendi malından onu sağlamlaştıracak, sağlam gemiyi gemi sahibine verecektir”⁸⁴.

Ayrıca kanun maddelerinden gemi sahibinin gemisini çalıştırması için bir gemiciye (kaptan) kiralayabildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda geminin güvenliği kiracıya geçmekte ve herhangi bir ihmalden dolayı gemide ortaya çıkan zararı da kiralayan karşılamaktadır. Yine gemi kiralama işinin taraflar arasında bir sözleşme ile yapıldığı ve hatta sözleşmede sıklıkla geminin hangi rota doğrultusunda işletileceği, gemicinin rotanın dışına çıkarak gemiyi batırması durumunda ise zararı gidermekle yükümlü olduğu görülmektedir⁸⁵. Bu duruma ilk olarak Eşnunna kanunlarında değinilmiştir. Kanunun 5. maddesinde “Eğer gemici ihmal

⁸⁰ Jean Bottero, *Mezopotamya Yazı Akıl ve Tanrılar*, İstanbul 2012, s.185., Joan Oates, *Babil*, İstanbul 2004, s.79.; M. V.D. Mieroop, a.g.e., s. 100.

⁸¹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207.; M. T. Roth, a.g.e., s.125.

⁸² M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207. M. T. Roth, a.g.e., s.125.

⁸³ M. T. Roth, a.g.e., s.125.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.207

⁸⁴ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.208.; M. T. Roth, a.g.e., s.125-126.

⁸⁵ R. Westbrook, a.g.m., s.408-409.

ederse ve gemiyi batırırsa, bütün batırdıklarını ödeyecektir”⁸⁶ denilmektedir. Hammurabi kanunlarında da benzer bir uygulama yer almaktadır. Kanunun 236. maddesinde “Eğer bir adam, gemisini bir gemiciye kiraya verirse, gemici ihmal sonucu gemiyi batırırsa veya yok ederse gemici gemiyi sahibine ödeyecektir”⁸⁷ denilmektedir. Ancak gemi battıktan sonra gemici gerekli tamirata yaparsa ve onu yeniden kullanılabilir hale getirmeyi başarır ise ödeyeceği miktar geminin bedelinin yarısı kadardır. 238. madde buna açıklık getirmektedir. Buna göre “Eğer bir gemici, bir adamın gemisini batırıp onu (tekrar) yüzdürürse fiyatının yarısı kadar gümüş verecektir”⁸⁸. Burada ilginç olan başka bir husus ise taşıma esnasında olası zararların telafisi için malların bir nevi sigortalı olması ve bunun hukuki çerçevesinin çizilmesidir. Buna açıklık getiren 237. maddenin tercümesi şöyledir: “Eğer bir adam, bir gemiciyi ve bir gemiyi kiralarsa, arpa, yün, susam yağı, hurma ve herhangi bir yükü yüklerse, gemici ihmal edip gemiyi batırır ve içindekileri telef ederse, gemici batırdığı gemi ile içinde telef olan her şeyi ödeyecektir”⁸⁹.

11-TÜCCARLARA VERİLEN CEZALAR

Bilindiği üzere insanlık tarihinde tüketimden üretime geçiş süreci devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır. Meydana gelen yeniliklerden belki de en önemlisi üretim fazlasının arz-talep esasına göre belli bedel karşılığında başkasına devredilmesidir. Böylece üretilenin el değiştirmesi gerçekleşmiş, bu da alım-satım işiyle uğraşan yeni bir meslek grubunun oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu meslek zamanla eski çağ toplumlarının ekonomisinin temel unsuru haline gelmiştir. Öyle ki, Mezopotamya toplumlarının kanun metinlerinde bu mesleği icra eden ve tüccar unvanıyla tanımlanan insanlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu noktada tüccarların suiistimal, ölçü ve tartıda hile, noksan veya defolu ürün satmak, dolandırıcılık ve vadedinde ödeme yapmamak gibi işledikleri mesleki suçlar ve buna karşı uygulanan cezai müeyyideye ilk olarak Hammurabi kanunlarında rastlanmaktadır. Bu kanunların 70-74 maddeleri arpa ve gümüşün faize verilmesiyle, 98-107 maddeleri ise daha çok bir tüccarın ayak satıcısına gümüş ve arpayı sermaye olarak vererek ticari ortaklık

⁸⁶ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.79.; M. T. Roth, a.g.e., s.60.

⁸⁷ B. Diçol, a.g.e., s.33; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.208.; H. Klengel, a.g.e., s.253.; M. T. Roth, a.g.e., s.126.

⁸⁸ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.208.; M. T. Roth, a.g.e., s.126.

⁸⁹ M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.208.; M. T. Roth, a.g.e., s.126.

kurmasıyla ilgilidir⁹⁰. Maddelerin içeriğinden ayak satıcısı (pazarlamacı) tüccardan bir miktar sermaye olarak kar ortaklığına dayanan bir girişimde bulunabilmektedir. Ancak işlerin iyi gitmemesi ve işverenini zarara uğratması durumunda aldığı sermayenin iki katını ödemek zorunda kalmaktadır⁹¹.

Ayrıca Anadolu’da Asurlu tüccarların faaliyet gösterdikleri ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan M.Ö. 1719 – 74 yılları arasındaki dönemde oluşturulmuş ve çoğunluğu Kültepe’de ortaya çıkarılan çivi yazılı tabletlerin tamamına yakını dönemin ticari ilişkileri ile ilgilidir. Söz konusu çivi yazılı belgelerden anlaşıldığına göre, Asur’dan yola çıkan tüccarlar Anadolu’ya gelerek buradaki yerel yönetimlerin izin ve denetiminde Kaniş (Kültepe) başta olmak üzere çeşitli şehirlerin yakınlarında kurulan *karum* ve *wabartum* denilen pazar yerlerinde Anadolu halkları ile ticaret yapmışlardır. Ticaretin belli hukuk kuralları içerisinde yapıldığı Kültepe tabletlerinin genel çerçevesinden anlaşılmasına rağmen, gün yüzüne çıkarılan tabletlerin içerisinde herhangi bir yasa kodeksine henüz rastlanılmamıştır. Bununla birlikte Asurlu tüccarlar ile Kaniş *Karumu* arasında yapılmış olan yazışmalardan Asur’da tüccarların faaliyetlerini düzenleyen bir yasa metninin varlığı düşünülmektedir. Zira son olarak Hüseyin Sever tarafından yayınlanan Kt. a/k 394 nolu Kültepe tabletinde “kima awat narua’im (taş stelin hükmü gereğince)” tabiri⁹² geçmesi de bu ihtimali güçlendirmektedir. Ayrıca Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde yer alan koloni mahkemelerinde tutulmuş olan çok sayıdaki zabıttan da Eski Asur Devletinde hukuk ve kanun anlayışının gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır⁹³.

Asur Ticaret Koloni mahkemelerinde daha çok alacak verecek, boşanma ve nafaka davaları görülmektedir. Ancak mahkeme zabıtlarından tüccarlara yöneltilen casusluk, kaçakçılık, izinsiz ürün çıkarma veya pazarlama gibi suçlarında söz konusu mahkemelerce karara bağlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte meslekleri gereği sürekli hareket halinde olan tüccarlar farklı siyasi nüfuz alanları arasında seyahat etmişler, bu durum bazen tüccarların birbiriyle mücadele halinde olan Anadolu yerel krallıklarının arasındaki

⁹⁰ M. T. Roth, a.g.e., s.100.; M. Tosun – K. Yalvaç, a.g.e., s.193-195.

⁹¹ H. Klengel, a.g.e., s.226.; R. Westbrook, a.g.m., s.412.

⁹² Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Sever, “Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “Kima awat narua’im” Tabiri ve Değerlendirilmesi”, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi C.XXXIV, S.1-2, Ankara 1990, s.251-265.

⁹³ Geniş bilgi için bkz. H. Ali Şahin, “Anadolu’daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.21, Kayseri 2006 s.122.

çekişmelerden kaynaklanan sıkıntılar yaşamasına ve çeşitli suçlamalarla muhatap olmalarına sebep olmuştur. Nitekim Kültepe kazılarında bulunmuş olan ve Cahit Günbattı tarafından yayınlanan Kt. n/k 504 nolu tablet ve onun kopyasından anlaşıldığı üzere, Asurlu tüccar Aşşur-taklaku adı belirtilmeyen bir krallıkta saray tarafından tutuklanmıştır. Tüccar söz konusu krallığın düşmanı olan Boğazköy yakınlarında bulunduğu düşünülen Tawiniya şehrinin kralı ile işbirliği yaparak onun adına kendileri aleyhinde çalışmakla itham edilmiştir. Ancak tüccarın bağlı olduğu Kaniş Karum'u onun suçsuz olduğunu ve salıverilmesi gerektiğini savunmuştur. Saray ise bunun mümkün olmadığını hatta Tawiniya şehri adına çalışan bir başka casusun da olduğunu ve onun da kimliğinin açıklanarak kendilerine teslim edilmesini talep etmiştir. Eğer bu yapılmazsa kendilerine 1 mina *amutum* (meteor demir) 10 mina altın verilmesini istemiştir. İsteklerinin yerine getirilmemesi durumunda ise tüccar Aşşur-taklaku'nun öldürüleceğini bildirmiştir. Karum temsilcileri ise tüccarın suçsuz olduğunu ve onun tanrı Aşşur'un hançeri önünde yemin edebileceğini belirttikten sonra bu da yeterli gelmezse tüccarın tutuklu bulunduğu şehrin insanları gibi “nehre giderek” nehir tanrısı tarafından yargılanmasını talep etmişlerdir. Metin içinde kullanılan “nehre gitmek” deyimini suç işlemekle itham edilen kişinin nehre atılmak suretiyle nehir tanrısı tarafından yargılanması manasına gelmektedir. Buna göre nehre atılan kişi sağ çıkarsa suçsuzdur eğer ölürse suçludur tanrı onu kendisine almıştır⁹⁴.

⁹⁴ Cahit Günbattı, “Eski Anadolu’da Su Ordalı”, Archivum Anatolicum, S.4, Ankara 2000, s.73-86

SONUÇ

Eskiçağ toplumlarında kent olgusunun oluşması ve nüfusun artmasıyla birlikte sosyal hayata dair yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmış ve bunu karşılamak için insanlar çeşitli konularda uzmanlaşmaya başlamışlardır. Böylece kazanılan tecrübe ve meslekler insanların bir kısmını toprağa dayalı geçim sisteminden uzaklaştırmış ve yeni iş alanlarının toplumsal yapının içine dâhil olmasını sağlamıştır. Ayrıca toplum hayatının diğer tüm alanları gibi meslek hayatı da belirli bir düzen içerisinde akışını sağlamak zorunda olduğundan bununla ilgili olarak kısa zamanda gerekli hukuki tedbirler alınmıştır. Öyle ki, ilk örnekleri Mezopotamya'daki Sümerler tarafından hazırlanan daha sonra ise Sami asıllı Akad, Babil ve Asur toplumlarınca geliştirilen hukuk metinlerinde, devlet memurları, bahçıvan, çoban, mevsimlik işçi, depo görevlisi (emanetçi), sağlık görevlileri, berber, rahibe, biracı kadınlar, sütannelik, mimar-usta ve tüccar gibi çeşitli meslek grupları için meslek ahlakı, görev bilinci, alım-satım, fiyatların belirlenmesi ve tazminat konularında düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle yapılan işin sorumluluğu tamamen işi yapana yüklenmiştir. Ayrıca hukuk kurallarının sağlıklı uygulanabilmesi için taraflar arasında çoğu zaman bir sözleşmenin yapılması şart koşulmuş ve hak arama yapılan sözleşmenin ortaya konulmasıyla gerçekleşmiştir. Tüm bu hukuki gelişmelere rağmen Mezopotamya halkları tarafından oluşturulan hukuk metinlerinin günümüzde olduğu gibi ihtisas alanlarına ayrılmadığı görülmektedir. Bu sebeple modern hukukta idari hukukun içerisinde yer alan kamu çalışanları ile ilgili düzenlemeler ve iş

hukukuna dâhil olan işçi-işveren ilişkilerine ait yasalar aynı metnin içerisinde karışık bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca Mezopotamya toplumlarında görülen ve sınıf farkından kaynaklanan kölelik müessesine ait uygulamalar da bazı meslek gruplarını ilgilendiren yasaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde oluşturulan yasaları değerlendirdiğimizde; Sümer kanunlarının genellikle nakdi cezalar içerdiğini görülmektedir. Sami asıllı Eski Babil Devletinin meşhur kralı Hammurabi'nin yasalarında ise kimi zaman nakdi yaptırımlar uygulanmakla beraber çoğu zaman ise sakatlama cezaların verildiği anlaşılmaktadır. Hammurabi kanunlarının kendine has başka bir özelliği de kısasa kısas ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. Bu tür bir uygulamada eğer zarar gören taraf herhangi maddi bir kayıp uğramışsa (yani dava mal davası ise) sebep olan bunu tazmin etmekle sorumludur. Ancak zarar maddi değilse (yani can davası ise) yasanın yaptırımını da değiştirmekte, uzuv sakatlama ya da ölüm cezası verilmektedir. Gerçekten eğer kişi bedeninin her hangi bir uzvunu yitirirse suçlunun da uzvu sakatlanmaktadır. Dahası kişi canını kaybederse suçlu da idamla cezalandırılmaktadır. Ancak daha da ilginç olanı adam oğlunu kaybederse buna sebep olanın da çocuğu öldürülmektedir.

KAYNAKÇA

BİLGİÇ, Emin, 1963, “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi” A.Ü. D.T.C. F. Dergisi, XXI/3-4, Ankara

BOTTERO, Jean, 2012, Mezopotamya Yazı Akıl ve Tanrılar, Çev. Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, Dost Kitabevi, İstanbul

GOOD, M. Edwin, 1967, “Capital Punishment and Its Alternatives in Ancient Near Eastern Law”, Stanford Law Review, Vol. 19, No. 5

GÖKÇEK, L. Gürkan, - Faruk AKYÜZ, 2013 ,“Sümer Kanunları” Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, C.IX, S.1, Elazığ

GÜNBATTI, Cahit, 2000, “Eski Anadolu’da Su Ordali” Archivum Anatolicum, S.4 Ankara

KILIÇ, Yusuf, -H. Hande DUYSUŞ, 2009, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:13, S.1, Ankara

_____, Suzan AKKUŞ MUTLU, 2013, “Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar”, Turkish Studies, Volume 8/7, Ankara

KLENGEL, Horst, 2001, Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü, Çev. Nesrin Oral, Telos Yayıncılık, İstanbul

MEMİŞ, Ekrem, 2006, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi, Bursa

_____, 2007, Eskiçağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına kadar, Ekin Kitabevi, Bursa

_____, 2007, Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Çizgi Kitabevi, Konya

MIEROOP, Marc Van De, 2014, Babil Kralı Hammurabi, Çev. Bülent O. Doğan,

Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul

OATES, Joan, Babil, 2004,Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınları, İstanbul

ROTH, Martha T., 1997, Law Collection from Mezopotamia and Asia Minor, Society of Biblical Literature, Atlanta

SAYILI, Aydın, 1991, Mısırlılarda Ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi Ve Tıp, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

SEVER, Hüseyin, 1990, “Yeni Kültepe Tabletlerinde Geçen “Kima awat narua'im” Tabiri ve Değerlendirilmesi”, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi C.XXXIV, S.1-2, Ankara

STEELE, F. Rue, 1948, “The Code Of Lipit Ishtar”, American Journal of Archaeology, Vol.52, No:3, Boston

ŞAHİN, H. Ali, 2006, “Anadolu'daki Eski Asur Koloni Mahkemeleri” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.21, Kayseri

TAŞ, İlknur, 2008, “Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.1, Çorum

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, 1960, Vol. 7/I-J, Chicago

_____, 1973, Vol. 9/L, Chicago-Glückstadt

_____, 1984, Vol. 15/S, Chicago-Glückstadt

TOSUN, Mebrure, 1963, “Hammurabi'nin Toprak Kanunları”, D.T.C. F. Dergisi, XXI/3-4, Ankara

_____, -2002, Kadriye YALVAÇ, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi- Şaduqa Fermanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

WESTBROOK, Raymond, 2003, “Old Babylonian Period”, A History of Ancient Near Eastern Law, Brill Academic Pub. Leiden